

Herfstalsem (*Artemisia verlotiorum* Lamotte) aangetroffen in Rotterdam

Remko Andeweg (bureau Stadsnatuur Rotterdam, Postbus 23452, 3001 KL Rotterdam; e-mail: r.andeweg-bsr@nrm.nl)

Eind 2003 verscheen in het Belgische Floristische tijdschrift *Dumortiera* een artikel van Filip Verloove over de Herfstalsem (*Artemisia verlotiorum*) en zijn inburgering in Vlaanderen.¹ Herfstalsem is nauw verwant aan de Bijvoet (*Artemisia vulgaris*) en lijkt daar enigszins op. De soort is afkomstig uit China en, naar wordt aangenomen, in 1873 als legeradventief naar Frankrijk gekomen. Van daaruit is hij inmiddels in verschillende delen van Europa ingeburgerd. In Vlaanderen kent de soort enkele verspreide groeiplaatsen waaronder een aantal in bermen in de Antwerpse Haven.

Fig. 1. Herfstalsem (*Artemisia verlotiorum* Lamotte) op een braaklandje in het centrum van Rotterdam in 2004. Foto: Remko Andeweg.

Het leek dus niet meer dan een kwestie van tijd voordat de eerste vondst voor Nederland zou worden gedaan. Vanuit het bureau Stadsnatuur Rotterdam (bSR ecologisch advies) werd daarom na het verschijnen van Verloove's artikel uitgekeken naar afwijkende Bijvoetplanten. Op de valreep van het seizoen 2004 leverde dit inderdaad resultaat op met de vondst van een grote populatie van Herfstalsem op een braaklandje in het centrum van Rotterdam (Fig. 1 en 2; De Punt, km. 93-436).²

Zowel in Europa als in zijn stamland is Herfstalsem een plant van pioniervegetaties en ruigten op (zeer) voedselrijke, vaak verstoorde bodem en hij is dus te vinden op dezelfde plaatsen als onze Bijvoet. Van die soort verschilt de Herfstalsem onder andere in de vorm van de hogere bladeren en door het bezit van lange wortelstokken die leiden tot de vorming van ijle groepen scheuten (Fig. 2).

Tabel 1. De verschillen tussen Herfstalsem (*Artemisia verlotiorum* Lamotte) en Bijvoet (*Artemisia vulgaris* L.) (Bron: Verloove, 2003, met toestemming overgenomen).¹ De vetgedrukte kenmerken worden door Verloove als de belangrijkste onderscheidende kenmerken gezien. Aanvullende informatie over Rotterdamse planten staat cursief weergegeven.

Onderscheidend kenmerk	<i>Artemisia verlotiorum</i>	<i>Artemisia vulgaris</i>
Ondergrondse organen	Lange wortelstokken (> 15 cm), daardoor steeds in ijl groepsverband groeiend. Overwinterd met rozetten.	Zodevormend (of wortelstokken kort, < 15 cm), planten daardoor vaak solitair groeiend.
Eindslip van de bovenste bladeren	Gaafrandig (of met hoogstens één tand), meestal > 3 cm lang. <i>Bij Rotterdams materiaal wel oplopend tot 6 cm.</i>	Gelobd-getand, meestal < 3 cm.
Geur	Sterk aromatisch (door aanwezigheid van witte puntklie-ren op de bovenzijde van de bladschijf).	Zwak aromatisch tot onwel-riekend.
Bloeitijd (in Vlaanderen)	Oktober-november (of niet bloeiend). <i>In Rotterdam begin december 2004 geen bloeiende exemplaren, in oktober 2006 wel volop bloeiend.</i>	Juli-oktober.
Bloemhoofdjes	Nagenoeg zittend (bloemsteeltje < 0,5 mm), bijna even breed als lang.	Duidelijk (kort) gesteeld (> 0,5 mm), langer dan breed.
Bladnervatuur (bij vers materiaal) <i>Onderscheid in Rotterdams materiaal zeer duidelijk</i>	Ook kleine nerven zichtbaar bij doorvallend licht.	Enkel hoofd- en eerste zij-nerven zichtbaar.
Omwindsel	Kaal wordend, de buitenste omwindselblaadjes lijnvormig.	Behaard blijvend, de buitenste omwindselblaadjes smal eivormig.
Stengelbehang	Verdwijnend.	Blijvend.
Kleur jonge scheuten	Groen.	Grijsgroen.
Stengelmerg (wit)	1/3 van stengeldiameter.	4/5 van stengeldiameter.

Fig. 2. Herfstalsem (*Artemisia verlotiorum* Lamotte) op een braaklandje in het centrum van Rotterdam in 2004. Foto: Remko Andeweg.

daar is geen bewijs voor. De aantallen planten en de oppervlakte waarover de planten verspreid waren, duidt er in elk geval op dat de introductie al langere tijd geleden moet hebben plaatsgevonden. Eind 2005 is de groeiplaats voor bouwwerkzaamheden vergraven en is de grond afgevoerd naar de Kanaaldijk in Zwartewaal (Gemeente Brielle). Het gaat daar om een grondverzetproject van meer dan een miljoen kubieke meter, dus de kans is groot dat de planten voorgoed in de diepte zijn verdwenen. Aan de andere kant is grondtransport waarschijnlijk de belangrijkste vector voor de verspreiding van de soort en zien wij hem wellicht op Voorne en Putten terug. Vóór de vergraving van de Rotterdamse groeiplaats zijn enkele exemplaren van Herfstalsem overgebracht naar de Botanische Tuin in het Rotterdamse Afrikaanderpark (gelegen op het Afrikaanderplein) waar de planten nog steeds levend en wel te zien zijn.³

Verloove heeft, op basis van zijn eigen veldwaarnemingen en veel verschillende bronnen, een schema gemaakt, waarin een groot aantal onderscheidende kenmerken tussen Herfstalsem en Bijvoet tegenover elkaar worden gezet.¹ Dit schema is in Tabel 1 iets aangepast overgenomen.

De herkomst van de planten op deze Rotterdamse groeiplaats is volstrekt duister. Herfstalsem maakt in Europa in principe geen vruchten³ en is daardoor voor verspreiding volledig afhankelijk van transport van wortelstokken. De plek waar de planten groeiden lag al geruime tijd braak. Jaren terug is er een houten (en dus niet diep gefundeerd) gebouwtje gesloopt en sindsdien stond er wel eens tijdelijk een bouwkeet of werd er wat zand gestort. Het is mogelijk, dat hier materialen bij zijn geweest die rechtstreeks uit België afkomstig waren, maar

1. F. Verloove. 2003. *Artemisia verlotiorum* in Vlaanderen: recent uitbreidend of lang over het hoofd gezien? *Dumortiera* 81: 76–81.
2. Meer foto's zijn te zien in *Natuurlijk Rotterdam* 6, 2 uit 2005. Te downloaden via de website: www.bureaustadsnatuur.nl, klik vervolgens op 'publicaties' en zoek het gewenste nummer van *Natuurlijk Rotterdam* (Natuurlijk Rotterdam 2005-2).
3. De planten in de Botanische Tuin in het Rotterdamse Afrikaanderpark hebben het afgelopen jaar, ondanks hun overvloedige bloei en het uitblijven van een winter, geen zaden geproduceerd. In de uitgebloeide hoofdjes zijn alleen loze velletjes gevonden.